

de de yazılmıştır. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin kaleminden çıkan yirmi dört kıtalık murakka' (örnek için bk. *Kalem Güzeli*, III, 375-398) Mehmed Nazif Bey, Ömer Vasfi Efendi ve Aziz Efendi tarafından taklit edilmiştir. Levha şeklindeki bir Hilye-i Hâkânî de Arnavutköy Tefikiye Camii'nde Arapzâde-Sâdulâh Efendi'nin (ö. 1259/1843) ta'lik hatıyla mevcuttur. Eskiden konak duvarlarına kuşak şeklinde sırayla asılmak için, koyu renge boyanmış ince ahşap levhalar üstüne varak altınla Yesârî Mehmed Esad Efendi'nin müstakil satırlar halindeki celif ta'lik kalıplarından silkelenerek hazırlanmış olan Hilye-i Hâkânî de görülmüştür.

Başta Topkapı Sarayı, Türk-İslâm Eserleri ve İstanbul Vakıflar Hat Sanatı müzeleri olmak üzere muhtelif müzelerde, Süleymaniye, İstanbul Üniversitesi gibi bazı kütüphanelerde, cami ve mescidlerle hususi koleksiyonlarda hilye örnekleri yer almaktadır. Vaktiyle Tülbentçi Muhittin Benli'nin evinde bulunan hat eserleri arasında mevcut 160 civarında seçkin hilyeden oluşan koleksiyon 1950'li yıllarda Eskişehirli Süleyman Çakır tarafından satın alınmış, daha sonra Sahaf Hacı Muzaffer Ozak'a intikal eden bu koleksiyon topluca alacak kimse bulunmadığından zaman içinde parça parça satılarak dağılmıştır.

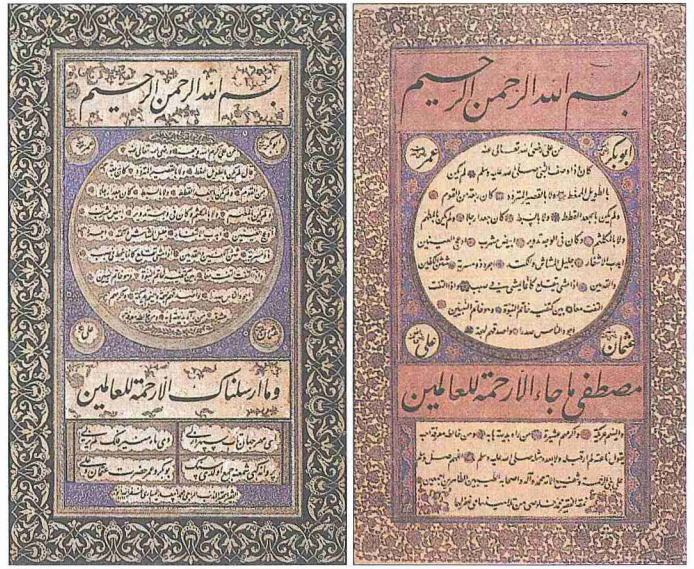
BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, *eş-Şemâilü'n-nebeviyye* (nşr. Fevâz Ahmed ez-Zemerî), Beyrut 1417/1996, s. 49-52; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 230-231; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 606; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 486; M. Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şaheserleri*, İstanbul 1982, lv. 18, 19, 42, 47, 49; a.mlf., *İslâm Mirasında Hat Sanatı*, İstanbul 1992, s. 40-41, 200, 209, 215, 221, 231; a.mlf., *Sabancı Koleksiyonu: Hat Sanatı*, İstanbul 1995, s. 58-61, 86-87, 108-109, 114-115, 130-131, 138-139; a.mlf., "Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Yazdığı Hilye-i Saadet", *Hayat Mecmuası*, sy. 47, İstanbul 1970, s. 23-26; a.mlf., "Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklid Yazılar", *VII. TTK Kongresi* (1973), s. 716-728; a.mlf., "Yazı Sanatımızda Hilye-i Saadet", *İlgi*, sy. 28, İstanbul 1979, s. 32-39; Mahmud Bedrettin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli* (haz. Uğur Derman), Ankara 1989, III, 375-398; Aysel Üstün, *Hilye-i Saadet Levhalarının Tezhip Açısından İncelenmesi* (lisans tezi, 1990, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâilü*, İstanbul 1997, s. 45-69; İsmet Hulûsi İmset, "En Meşhur Türk Hattatlarını Şehzâdebaşı'nda Bir Evde Buldum", *Yedigün*, sy. 742, İstanbul 1947.

M. UĞUR DERMAN

Yesârî
Mehmed
Esad Efendi ile
(TSMK,
Güzel Yazılar,
nr. 479)
Mehmet
Hulûsi
Yazgan'ın
(Sevgi Gönül
koleksiyonu)
ta'lik hilyeleri

HİLYE-i HÂKÂNÎ (حلیة خاقانی)

Hâkânî Mehmed Bey'in
(ö. 1015/1606)
Hz. Peygamber'in
fiziki özelliklerini anlattığı,
türünün ilk ve en önemli örneği
kabul edilen mesnevisi
(bk. HÂKÂNÎ MEHMED BEY).

HİLYETÜ'L-EVLİYÂ (حلیة الأولیاء)

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin
(ö. 430/1038)
zâhid ve sûfilere dair eseri.

Eserin tam adı *Hilyetü'l-evliyâ*³ ve *tabakâtü'l-aşfiyâ*⁴dır. Müellif zâhid, âbid ve sûfilerin hayat hikâyelerini anlatan ve dinî hayatla ilgili vecizelerini aktaran eserini, onları savunmak ve haklarında ileri sürülen suçlamalarla ilişkileri bulunmadığını göstermek için kaleme aldığını belirtir (I, 3, 4). Bu zümrenin arasına bazı ibâhiyeci ve hulûlcü fâsik ve kâfirlerin sızdığı, zâhir ulemâsının bunları tenkit etmesi doğru olmakla birlikte fazilet sahibi zâhid ve sûfileri tenkitlerinin kapsamına almasının yanlış olduğuna dikkat çeker.

Sülemî, *Tabakâtü's-şûfiyye*'sine II. (VIII.) yüzyılda yaşayan İbrâhim b. Edhem ve Fudayl b. İyâz gibi sûfileri anlatarak başladığı halde Ebû Nuaym eserine ashap, tâbiîn ve tebeu't-tâbiînin âbid ve zâhidleriyle başlamış, ardından II-IV. (VIII-X.) yüzyıllarda yaşayan zâhid ve sûfileri tanıtmış, böylece tasavvufî hayatın aşere-i mübeşşere, ehl-i Suffe ve diğer sahâbilerle başladığını, daha sonraki dönemlerde gelişerek devam ettiğini göstermek istemiştir. Kuşeyrî *er-Risâle*'de, Hücvîrî *Keşfü'l-mahcûb*'da, Attâr *Tezkiretü'l-evliyâ*'da, Câmî *Nefehatü'l-üns*'te Sülemî'nin *Tabakâtü's-şûfiyye*'sini örnek alırken Şa'rânî *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*'sında, Münâvî *el-Kevâkibü'd-dürriyye*'sinde Ebû Nuaym'ın usulünü benimseyerek eserlerine ashaptan başlamışlardır.

Ebû Nuaym *Hilyetü'l-evliyâ*'da kronolojik bir sıra takip etmiş, ancak bazan daha faziletli olduğuna inandığı kişileri daha önce anlatmıştır. Eserin başında ve ilâler ve tasavvuf hakkında bilgi verilmiş, Hulefâ-yi Râşidîn, aşere-i mübeşşere anlatıldıktan sonra zühd ve ibadetleriyle tanınan sahâbelere geçilmiştir. Ardından Suffe ve ehl-i Suffe ile yirmi sekiz kadar kadın sahâbî tanıtılmıştır. Tâbiîn devrinde yaşayan zâhidler bazan şöhratlerine, bazan da buldukları bölgelere göre sıralanmıştır.

Eserde zâhid ve sûfilerin doğum ve ölüm tarihleri belirtilmediği gibi yaşadıkları yerler üzerinde de durulmamıştır. Baştan sona kadar nakil ve rivayetlerle dolu olan eserde müellife ait herhangi bir açıklama, değerlendirme ve yoruma rastlanmaz. Ebû Nuaym'ın zâhid ve sûfileri anlatmaya başlarken kullandığı secili ifadeler yapmacık, külfetli ve zevksiz olduğu gibi bunların bazan anlatılan kişiyle de ilgisi yoktur. Müellif zâhid ve sûfilerle ilgili menkubeleri, sözleri ve rivayetleri senedleriyle birlikte vermiş, daha sonra onların rivayet ettikleri veya onlardan rivayet edilen hadisleri yine senedleriyle kaydetmiştir. Özellikle zühd ve ahlâka dair

rivayet edilen hadislerin bir kısmına başka kaynaklarda rastlanmadığından eser hadis ilmi açısından da önemli kabul edilir.

Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*'daki bilgilerin çoğunu hocalarından ve çağdaşı âlimlerden derlemiş, bir kısmını da başta Buhârî ve Müslim'in eserleri olmak üzere hadis mecmualarından aktarmıştır. Ayrıca Ebû Saïd İbnü'l-A'râbî'nin *Tabakâtü'n-nüssâk*'i ile Sülemî'nin *Tabakâtü's-şüfiyye*'sinden de (*Hilye*, II, 25) geniş ölçüde faydalanmıştır. Tâbiîn zâhidlerini Ebû Saïd İbnü'l-A'râbî'ye dayanarak anlatan Ebû Nuaym, İranlı ve Horasanlı sûfileri anlatırken Sülemî'ye dayanmış, onun *Tabakâtü's-şüfiyye*'sindeki bilgilerin hemen hemen tamamını eserine aktarmıştır. *Hilyetü'l-evliyâ*'nın X. cildi ile Sülemî'nin *Tabakâtü's-şüfiyye*'si karşılaştırıldığında bu durum açıkça görülür. Ebû Nuaym'in faydalandığı, ancak çok defa adlarını zikretmediği kaynakların bir bölümü günümüze ulaşmadığından *Hilyetü'l-evliyâ*'daki bazı bilgileri başka kaynaklarda bulmak mümkün değildir.

Eserde zâhid ve sûfîlerin menkıbe ve vezizelerinin yanı sıra birçok dinî şiir ve münâcâta da yer verilmiştir. İhtiva ettiği zengin malzeme sebebiyle Ebû Tâhir es-Silefî, "*Hilye* gibi bir eser henüz yazılmadı" demiş, *Hilyetü'l-evliyâ*'nın Nişâbur'a getirildiği zaman 400 dinara alıcı bulunduğu söylenmiştir (Zehebî, XVII, 458-459). Müellifin bazı mevzû hadisleri mevzû olduklarını belirtmeden senedleriyle birlikte eserine alması başlıca tenkit konusu olmuştur. Zâhidlerin menkıbelerine dair yazılan eserlerin en iyilerinden birinin *Hilyetü'l-evliyâ*' olduğunu söyleyen İbn Teymiyye, bu eserde ve bu alanda yazılan diğer eserlerde zayıf ve mevzû hadislerin bulunduğuna dikkat çeker (*Mecmû'u fetâvâ*, XVIII, 71-73). Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî de daha önce aynı hususa işaret etmiş ve Ebû Nuaym'in eserine yanlış bilgiler kaydettiğini belirterek ilk dört halifeyi ve büyük sahâbeleri mutasavvıflar arasında göstermesini eleştirmiştir (*Telbîsü İblîs*, s. 185). İbnü'l-Cevzî, eserde adları zikredilen bazı kimselerin durumları hakkında bilgi verilmeyip sadece başkalarının yaptıkları rivayetlerin söz konusu edildiğini, Mucâhid, İkrime ve Kâ'b el-Ahbâr gibi kişiler anlatılırken eserin konusuyla ilgisi bulunmayan tefsire dair parçalar aktarılıp Tevrat'tan nakiller yapıldığını, bir şahısla ilgili bilgilerin ayrı ayrı yerlerde ve

rildiğini, bazan da bir şahsın iki yerde anlatıldığını söyler. Zühd ve ahlâka dair olmayan hadisler hakkında geniş bilgi verilmesi de eserin amacına aykırı görülmüştür. Eserde anlatılan kişilerin konuyla ilgisi bulunmayan sözlerine de yer verilmiş, sahâbe olmayan âbid ve zâhid kadınlardan ise hiç bahsedilmemiştir. Tasavvufi bir sonuç çıkarabilmek için bazı hadislerle garip mânalar yüklenmiş, şatıhiye türü sözler nakledilmiştir (*Şifatü's-şafve*, I, 20-32). Ebû Nuaym mezhep taassubundan kendini kurtaramadığı, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed da. Hanbel hakkında geniş bilgi verdiği, hatta Mürchie, Kaderiyye ve Hâriciyye mezheplerine mensup bazı şahısları bile eserine aldığı halde Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed ve Züfer'e yer vermediği için de tenkit edilmiştir (İzmirli İsmail Hakkı, s. 86).

İbnü'l-Cevzî, ağır bir dille tenkit ettiği eseri *Şifatü's-şafve* adıyla özetlemiş (Haydarâbâd 1339; Haleb 1389/1969, bazı kaynaklarda *Şafvetü's-şafve* [*Keşfü'z-zunûn*, I, 689]) ancak esere bazı kişi ve bölümlerle, özellikle de evliya olarak kabul edilen 200 kadar kadın zâhidi ilâve etmiştir. İbnü'l-Cevzî'nin bu eserini Abdülvehhâb eş-Şarânî *Şafvetü's-şafve* (Kahire, ts.; Mekke 1387) adıyla kısaltmıştır. İbrâhim er-Rakkî tarafından yapılan *Ehâsinü'l-mehâsin* adlı muhtasar ise (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Haraççioğlu, nr. 9, 10; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 445; *Suppl.*, I, 617) henüz yayımlanmamıştır. Kitapla ilgili diğer çalışmalar şunlardır: Ali el-Harrât, *en-Nedîm ve'l-halve* (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 417); Muhammed b. Hasan el-Vâsıtî el-Hüseynî, *Mecmû'u'l-aḥbâr fi menâkıbi'l-aḥyâr* (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 762; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 844/7); Nûreddin el-Heysemî, *Takrîbü'l-buḡye fi tertîbi eḥâdiş-i'l-Hilye* (Kahire, Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. 1/97); Abdülazîz b. Muhammed es-Siddîk el-Gumârî, *el-Buḡye fi tertîbi eḥâdiş-i'l-Hilye* (Kahire, ts.); Muhammed b. Câbir, *Nazmü ricâli Hilyeti'l-evliyâ* (Brockelmann, *GAL*, I, 445; *Suppl.*, I, 617). Ebû Hâcer Zağlûl, *Fehârisü Hilyeti'l-evliyâ* adlı eserinde (Beyrut 1986) *Hilyetü'l-evliyâ*'daki hadisleri, sözleri, özel isimleri, yer ve bölge adlarını ve şiirleri belli bir sistem içinde vermektedir. Birçok yazma nüshası bulunan *Hilyetü'l-evliyâ*' iki defa basılmıştır (I-X, Kahire 1351-1357/1932-1938; I-XII [nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ], Beyrut 1418/1997).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, I-X, Kahire 1351-1357/1932-1938; İbnü'l-Cevzî, *Şifatü's-şafve*, I, 20-31; a.m.f., *Telbîsü İblîs*, s. 185; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XVIII, 71-73; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, XVII, 8-45, 458-459; *Keşfü'z-zunûn*, I, 689; İzmirli İsmail Hakkı, *Mustasvife Sözleri mi? Tasavvufun Zaferleri mi: Hakk'ın Zaferleri mi*, İstanbul 1341, s. 77-78, 86, 108; Brockelmann, *GAL*, I, 445; *Suppl.*, I, 616-617; H. Ritter, "Philologica III. Muhammedanische Höresiographen. IV. Die Stambuler Handschriften der Hiljat al-Aulija des Abü Nu'aim", *Isl.*, sy. 18 (1929), s. 55, 59; F. Krenkow, "The Hilyat al-Aulija Biographies of Early Sufis", *JC*, VI (1932), s. 427-430; R. F. Khoury, "Importance et authenticité des textes de Hilyat al-Awliya' wa-Ṭabaquât al-Aşfiya' d'Abü Nu'aym al-İşbahânî", *StI*, XLVI (1977), s. 73-113; Abdülkerim Zühür Adı, "Ebü Nu'aym el-İşbahânî ve Kitâbü Hilyeti'l-evliyâ ve tabakâti'l-aşfiyâ", *MMLADm.*, LIX/4 (1984), s. 709; Muhammed es-Sabbağ, "Ebü Nu'aym el-İşbahânî ve Kitâbü Hilyeti'l-evliyâ ve tabakâti'l-aşfiyâ", a.e., LX/1 (1985), s. 3-32; LX/2 (1985), s. 207-226; a.m.f., "Ebü Nu'aym hayâtühü ve kitâbühü'l-Hilye", *Eḍvâ'ü's-şerî'a*, VII/7, Riyad 1396, s. 263-368.

OSMAN TÜREER

HİLYETÜ'L-İNSÂN ve HALBETÜ'L-LİSÂN (حلية الإنسان و حلية اللسان)

Cemâleddin İbn Mühennâ
(ö. 682/1283)

tarafından hazırlanan,
Farsça, Türkçe ve Moğolca kelimelerin
Arapça karşılıklarıyla yer aldığı lugat
(bk. İBN MÜHENNÂ).

HİMÂ (الحمي)

Özel mülkiyet altında olmayan
bir arazinin hayvan otlatmak üzere
kamu yararına tahsis
ve tahsis edilen arazi anlamında
İslâm hukuku terimi.

Sözlükte "korumak, menetmek, yasaklamak" anlamında masdar olan *himâ* (*himâye*, *hamy*) genellikle ism-i mef'ul (mahmî) mânasında kullanılır ki "himaye altında olan, korunmuş nesne, koru" demektir. Bu anlamda *mubâh* kavramının zıddını ifade eder.

Himâ kavramı Kur'an-ı Kerim'de yer almamakla birlikte hadislerde hem sözlük hem terim anlamında geçmektedir. Bazı hadislerde geçen "Allah'ın himâsi" tabirinde *himâ* kelimesi sözlük anlamında kullanılmış olup "Allah'ın yasakları, haramları" demektir (Buhârî, "İmân", 39, "Büyü", 2; Müslim, "Müsâkât", 107). Hz. Pey-